

Мирончук Н.М. Зміст та форми дослідницької діяльності студентів у процесі педагогічної підготовки у ВНЗ // Дослідницький компонент у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів та позашкільних закладів освіти: ретроспектива і перспектива: Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 21 листопада 2013, м. Київ. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2013. – С. 170-176.

Мирончук Н.М., канд. пед. наук, доцент
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Зміст та форми дослідницької діяльності студентів у процесі педагогічної підготовки у ВНЗ

В статье определены содержательные аспекты и виды исследовательской деятельности студентов в процессе их педагогической подготовки; названы пути развития их исследовательских умений.

Ключевые слова: исследовательские умения, исследовательская деятельность, исследовательские способности.

У державних освітніх документах (Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі „Освіта” (Україна ХХІ століття), Законах України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, „Про позашкільну освіту”, „Про наукову і науково-технічну діяльність”, Концепції виховної діяльності дітей та молоді у національній системі освіти, ін.) пріоритетним освітньо-виховним завданням визначено формування у дітей та молоді цілісної наукової картини світу і сучасного світогляду, здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, розвиток мислення, загальної культури, формування навичок самоосвіти і самореалізації шляхом залучення різних видів творчої діяльності, а також гармонійного поєднання навчального процесу та науково-дослідної діяльності. Органічне поєднання освіти і науки забезпечує інтенсифікацією наукових досліджень у вищих навчальних закладах, залучення до наукової діяльності обдарованої учнівської та студентської молоді з метою підготовки кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння й упровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці.

Нині у системі професійної підготовки існують суперечності, які актуалізують проблему формування у майбутніх учителів дослідницької культури: зокрема неповні задовольняються запити практичної реальності в сфері вивчення колективу, особистості школяра, прогнозування шляхів його розвитку, розробки адекватних методів формування особистості; виявляється неузгодженість підходів загальноосвітньої й вищої школи щодо організації дослідницької діяльності. Використання вчителем дослідницького методу в загальноосвітньому навчальному закладі є фрагментарним, що суперечить вимогам часу і

реалізації ідей безперервної освіти. Про це свідчать результати сучасних досліджень. Так І. Раєвська, здійснюючи діагностику дослідницьких умінь учителів початкової школи в системі післядипломної освіти [3], робить висновок про низький рівень розвитку в них дослідницьких умінь та недостатнє використання інтегруючих факторів психолого-педагогічної й спеціальної підготовки вчителів цієї категорії, що виявляє основну суперечність: між потребою у вчителях-дослідниках і недостатнім рівнем їх розвитку в умовах підвищення кваліфікації. Такий висновок робить і Л. Панченко [4].

Потрапляючи в реалії освітньо-виховного середовища, майбутній педагог має насамперед добре розуміти виховні завдання щодо розвитку особистості вихованця чи колективу, вчити виявляти проблеми, досліджувати сімейний, шкільний та позаурочний виховний простір, у якому перебуває його учень, вміти застосовувати відповідні діагностичні засоби, прогнозувати шляхи їх розвитку, добирати методи виховного впливу.

Проблема формування дослідницьких умінь є особливо актуальною впродовж останніх десятиріч, коли увага педагогічної громадськості звернена до об'єкта-суб'єкта педагогічної взаємодії. Організації дослідницької діяльності студентів вищих педагогічних закладів освіти присвячені роботи В. Андрущенка, В. Безпалька, Я. Болюбаша, І. Драча, І. Єрмака, Л. Кайдалової, Г. Кловак, О. Леонтєва, В. Оріхова, Л. Султанової, І. Шимко та ін.

У статті поставлено за мету визначити окремі змістові аспекти та засоби формування дослідницьких умінь студентів у процесі їх теоретично-практичної підготовки.

Завдання психолого-педагогічної підготовки студентів у ВНЗ до майбутньої практичної діяльності полягають у такому: підвищення рівня наукової підготовки майбутніх педагогів, розвиток творчих можливостей особистості, формування дослідницьких умінь: уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, навички володіння сучасними методами пошуку, обробки і використання інформації, вміння її інтерпретувати й адаптувати у своїй професійній діяльності, вміння планувати та бачити перспективи, творчо мислити, самостійно здобувати знання, орієнтуватись у великих обсягах наукової інформації, генерувати нові ідеї, знаходити шляхи їх реалізації та втілювати безпосередньо у практику.

Структура готовності до дослідницької діяльності у науково-методичній літературі подається як цілісна система узагальнених професійно-особистісних якостей педагога, яка відображає такі види готовності: мотиваційно-особистісну готовність; теоретико-пізнавальну готовність; конструктивно-проектувальну готовність [3].

Вважаємо, що процес розвитку дослідницьких умінь у майбутніх педагогів є складною динамічною системою, яка поєднує мету, завдання, зміст, форми, методи, засоби формування усіх видів готовності: розвитку мотиваційної сфери, позитивного ставлення до науково-дослідницької діяльності; формування спеціальних наукових, філософських, психологічних і педагогічних знань; формування технологічних умінь, пов'язаних із володінням технологією і технікою дослідницької діяльності, умінням її організувати та аналізувати.

Дослідницька творча діяльність передбачає активність особистості, змістом якої є доцільні зміни й перетворення об'єктів і суб'єктів згідно з визначеними виховними цілями. Як відомо, складниками діяльності є мета, засоби, результат і процес. Рушійною силою,

внутрішньою спонукою діяльності людини є мотив, який генетично пов'язаний із потребами. Потреби породжують спрямованість особистості на певні об'єкти з метою їх пізнання. Мотиви і мета діяльності особистості взаємопов'язані: вони спонукають людину до діяльності, визначають її зміст і способи виконання.

У процесі дослідницької діяльності формуються дослідницькі знання, дослідницькі уміння, відповідні якості.

Щодо “дослідницьких умінь”, то різні підходи до їх визначення зумовлюють різну їх класифікацію. Відповідно до компонентного складу науково-пошукової діяльності ряд авторів виділяють такі групи дослідницьких умінь: аналітико-синтетичні, комунікативні, прогностичні, креативні, рефлексивні, інформаційні, спеціальні (В.Базелюк); пізнавальні, діагностичні, прогностичні, конструктивні (Л.Горбунова); методичні, операційно-логічні, перспективно-пізнавальні, інструментально-прикладні (І.Каташинська); інформаційні, операційно-гносичні, діагностичні, комунікативні (О.Чугайнова) [3].

Блок професійно-педагогічних умінь студента, які забезпечують його успішну дослідницьку діяльність, складають такі види умінь [2, с.266-267]:

гносичні: вивчати та аналізувати психолого-педагогічну літературу, різні педагогічні концепції, підходи до процесу виховання; аналізувати індивідуальні та вікові особливості своїх вихованців; аналізувати педагогічні ситуації та умови, що їх спричиняють; складати психолого-педагогічні характеристики учнів та учнівських колективів; аналізувати та оцінювати результати своєї діяльності;

проектувальні: проектувати мету, головні завдання педагогічного дослідження; моделювати окремі методи діагностики учнівського колективу й особистості школяра; проектувати методи діагностики відповідно до мети виховання, індивідуальних та вікових особливостей учнів; моделювати виховні ситуації;

конструктивні: планувати виховну роботу, добирати доцільні види діяльності; планувати систему перспективних ліній у розвитку колективу та окремої особистості; здійснювати індивідуальну програму виховання кожного учня; здійснювати програму розвитку учнівського колективу з урахуванням індивідуальних особливостей;

комунікативні: встановлювати доброзичливі стосунки з учнями під час педагогічного дослідження; орієнтуватися у педагогічних ситуаціях, розрізняти й правильно аналізувати обставини, мету, причину окремих дій, учинків і загалом поведінку своїх вихованців; навчати своїх вихованців пояснювати свою поведінку та інших людей, стимулювати в них інтерес до педагогічного дослідження;

організаторські: організовувати експериментальну роботу з учнями; використовувати у процесі дослідження педагогічних явищ різноманітні наукові методи; вчити учнів оволодівати методами діагностики та застосовувати їх з метою самовиховання, саморозвитку особистості.

Дослідницька діяльність студентів здійснюється у навчальній діяльності у процесі вивчення психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін, позанавчальній діяльності як системі завдань пошукового характеру самостійної чи індивідуальної роботи

(конспектування першоджерел, підготовка проектів, написання курсових, дипломних робіт тощо), під час педагогічної практики, у процесі самоосвіти. Дослідницька діяльність у процесі навчання має свою специфіку. Так у технології здійснення навчального дослідження можна виокремити такі етапи [1, с. 245]: перший – етап пошуку інформації та аналізу проблеми; другий – етап проведення навчального дослідження; третій – узагальнення результатів навчально-дослідної роботи.

Основними вимогами до організації дослідницької діяльності майбутніх педагогів у навчальному процесі вищого навчального закладу є: використання різних форм і методів організації навчальної діяльності для актуалізації суб'єктивного досвіду студентів; мотивування їх пошукової діяльності; стимулювання до аналізу, обговорення проблем, вибору різних способів їх розв'язання; оцінювання студентів не лише за кінцевим результатом, а й за процесом його досягнення (способами, які використовуються при розв'язанні дослідницьких завдань); актуалізація життєвого досвіду студентів, виокремлення позитивних і негативних вражень із власних спостережень, особистого досвіду, винесеного із періоду шкільного навчання, з практики; створення ситуацій на заняттях, які сприятимуть творчому самовираженню як педагога-вихователя.

Шляхами розвитку в майбутніх учителів умінь та дослідницької культури загалом є:

- підвищення інтересу студентів до педагогічної діяльності, формування в них професійних цінностей, ідеалів та переконань, розвиток педагогічних здібностей;
- розвиток та підтримка пізнавальних інтересів студентів, створення на заняттях атмосфери спільної творчості, колективної відповідальності, зацікавленості в успіхах товаришів;
- створення умов для набуття студентами системи знань, спрямованих на формування індивідуального креативного досвіду, та формування первинних навичок професійної педагогічної діяльності через залучення до педагогічної практики;
- постановка перед студентами педагогічних цілей, досягнення яких потребує максимального вияву творчих здібностей (підготовка та проведення конкурсного уроку, найкращого позакласного заходу);
- залучення майбутніх педагогів до дослідно-експериментальної роботи з актуальних проблем педагогіки, виконання самостійних пошукових досліджень і завдань творчого характеру,
- сприяння оволодінню студентами різних засобів і систем опрацювання науково-технічної інформації;
- організація та проведення змагань, конкурсів;
- включення завдань на рефлексію, проведення тренінгів комунікативних здібностей, здійснення мікродосліджень та інше.

Істотну роль у формуванні культури майбутнього вчителя-дослідника відіграє його активна участь у вивченні проблем виховної практики, зокрема самостійний пошук матеріалу з проблем виховання, ознайомлення й вивчення різних наукових і навчально-

методичних джерел, ретельний аналіз шкільної дійсності через спостереження, дослідження, пошук шляхів і методів розв'язання виокремлених проблем тощо.

Попередній результат формування дослідницької культури майбутнього вчителя-вихователя виявляється у продуктах діяльності студентів: вмінні виявити актуальну дослідницьку проблему, розробити програму дослідження й засоби її реалізації, виявити шляхи її розв'язання; здатності до створення програм творчого розвитку, власного чи вихованців; прогнозуванні можливих варіантів розвитку подій у запропонованих ситуаціях; розробці моделі виховання; створенні й захисту творчого проекту та ін.

Оволодінню студентами основами професійної діяльності та виробленню у них дослідницьких умінь та навичок сприяє *педагогічна практика*. Основне завдання практики: закріплення й поглиблення теоретичних знань студентів, набутих у процесі академічних занять й формування основних професійних якостей. Під час проходження педагогічної практики студенти виконують такі види діяльності: *організаційно-педагогічна* (ведення документації, складання планів, формування колективу, ін.); *дослідницька* (вивчення класного колективу, рівня вихованості учнів, виявлення інтересів і потреб учнів, їх мотивів, умов проживання тощо); *колективно-творча* (організація діяльності з класом); *виховна* (проведення виховних годин, зборів, індивідуальна робота з вихованцями, ін.); *аналітична* (осмислення досвіду власної (чи інших вихователів) педагогічної діяльності).

Визначимо систему дослідницьких завдань студентів на різних етапах їх діяльності під час практики у загальноосвітньому навчальному закладі: вивчити напрямки навчально-виховної роботи педагогічного колективу; ознайомитися з традиціями школи; вивчити особливості освітньо-виховної системи закладу; з'ясувати особливості класу, окремих учнів; проаналізувати план виховної роботи класного керівника, завдання виховної роботи на семестр (місяць, рік); виявити інтереси і потреби класу, застосувавши відповідні методи (бесіду, анкетування, скриньку ідей, колективний аналіз, інше), скласти план виховної роботи з класом на означений період; скласти психолого-педагогічну характеристику школяра; скласти психолого-педагогічну характеристику класу; виявити в реальній практиці, проаналізувати й записати три педагогічні ситуації; за актуальною для даного класу проблемою обрати відповідну методику і виконати мікродослідження, здійснити аналіз й обробку результатів дослідження; за результатами проведеного мікродослідження розробити систему виховних дій з учнями класу для подолання виявлених недоліків тощо.

Виходячи з вище означеного, підкреслимо, що дослідницька діяльність є цілеспрямованою організованою діяльністю, яка ґрунтується на творчій свободі та самостійному здобуванні знань, у результаті яких набувається власний досвід творчої діяльності, формуються якості дослідника, розвивається здібність діяти в нестандартних ситуаціях. Набутий у процесі навчання у вищому навчальному закладі досвід творчої пошукової діяльності є підґрунтям успішної реалізації дослідницьких завдань майбутнім педагогом у безпосередній практичній діяльності, грамотного керівництва пошуковою діяльністю його вихованців, яка, на жаль, як нами уже було зазначено, у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється фрагментарно. Таким чином, предметом подальших

розвідок має стати наступність у формуванні дослідницьких умінь у системі “школа-ВНЗ”, що реалізує ідею безперервної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мирончук Н. М. Розвиток дослідницьких здібностей студентів у навчальній діяльності як складова їх професійно-педагогічної компетентності / Мирончук Н. М. // Матеріали Всеукраїнської конференції “Розвиток дослідницьких здібностей обдарованих дітей та молоді”, 11-12 2011 р., м. Житомир. – ЮД, 2011. – С.242-246.
2. Практикум з педагогіки: навч. посіб. – [2-ге вид., доповн. і перероб.] / за ред. О. Дубасенюк. – Житомир, 2002. – 482 с.
3. Раєвська І.М. Діагностика дослідницьких умінь учителів початкової школи у системі післядипломної педагогічної системи [Електронний ресурс] //World–2013. – 18-29 June.– Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/june-2013>
4. Панченко Л.Ф. Педагогічний супровід розвитку навчально-дослідницької діяльності студентів у інформаційно-освітньому середовищі університету [Електронний ресурс] / Л.Ф. Панченко. – Режим доступу: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN15/11plfisu.pdf>